

3

Carvalho Calero: mitos para un exílio

Pilar Pallarés

I.

Na homenaxe que sob o título *Estudos dedicados a Carvalho Calero* fixeron recentemente –e non sen tempo– o Parlamento de Galicia e a Universidade de Santiago de Compostela ao noso añorado profesor, recoñecía Basilio Losada a súa parte de culpa na incomprensión e no escaso recoñecimento que a obra de criazón en xeral e a poética en particular de don Ricardo tiveron durante moito tempo (Losada 2000). Hai nela –mui especificamente na súa poesía– elementos abondo para xustificaren as reticencias: o seu carácter estraño, case sempre a contracorrente da poesía galega, con moitas máis relacións cos procesos literarios europeos que co noso; as súas feizóns heteroxéneas, aparentemente contraditorias: coexistencia conflitiva do Simbolismo e da reflexión siloxística e racionalista, da procura transcendente de xinea finisecular e da descrenza das Vanguardas, da recriazón mítica e do prosaísmo, do confisionalismo e do distanciamento irónico e por veces profesoral...

Mais sendo todo o anterior verdade, ten tamén a súa parte de tópico e de mentira. A súa obra poética estivo plenamente inserida na Vanguarda galega, da que el foi un dos principais protagonistas como criador e como precoz crítico e historiador; os ecos do Simbolismo e o desacougo existencial e mesmo existencialista en obras das décadas de 50 e 60 aproxíman-na á de Luís Pimentel, Casado Nieto, Xosé María Álvarez Blázquez, os autores xovens da “Escola da Tevra”; *Futuro condicional* (1961-1980), *Cantigas de amigo e outros poemas* (1980-1985) e *Reticências...* (1986-1989) están en plena concordancia cos novos rumos poéticos da denominada Poesía de 80, xa adiantados por Cunqueiro, por Avilés de Taramancos, por Díaz Castro, por el mesmo. A ignorancia ou o non recoñecimento da íntima relación dos camiños de Carvalho Calero poeta cos transitados pola nosa poesía en xeral teñen moito a ver cos tópicos a respeito dunha Vanguarda negada ou metoni-

micamente reduzida á figura de Manuel-António, coa infravalorización do Existencialismo na nosa literatura do meio século, co silencio co que o labor poético de Carvalho foi acollido nos 80. Algo de responsabilidade tivo el nesta situazón, ao relegar a sua poesia –ao menos no que di ao contacto co público leitor– nos tempos en que a elaborazón da *Historia da literatura galega contemporánea* (1963) ou da *Gramática elemental del gallego común* (1966) e a consolidazón do estudo da nosa língua e da nosa literatura na Universidade parecían máis urxentemente necesarios para a colectividade; mais o descoñecimento de Carvalho como poeta ven sobretudo motivado pola marxinação e crítica feroz ás que foi submetido polo “holding”, como el costumava dizer. Sabia-o. El é seguramente ese “poeta verdadeiro”, pudorosamente protexido polo distanciamento da terceira persoa, de *Reticências...*:

Verdadeiro poeta foi. Nom escreveu
para os poetas. Cantou
para os homes. Aqueles,
monstruosamente desumanos,
nom o admitirom nos seus coros,
porque desentoava
a sua clara voz
da balbúrdia a maotenta
que eles obscuramente articulavam.
A poesia é demasiado séria
para que se administre
tecnocraticamente.
Mas eles nom pensavam assi. Criam
num corporativismo autoritário.
Quanto aos homes, nom lêem
as revistas, os livros de poesia.
Mas ouvirom alguns
aquela voz, e crerom
que era a sua própria:
assi que lhe prestarom atençom,
porque nada interessa tanto a um
como um mesmo. E ficarom admirados
do bem que se exprimiam.

Este foi o destino do poeta
verdadeiro. Os seus colegas
o seu nome apagarom
no escalaform que editam
profissionalmente. El nom estava sindicado.

Os homes que o escuitarom
e crerom escuitar-se,
tamém nom conhecerom o seu nome,
naturalmente, o nome del.
Excomungado, anónimo,
viveu, morreu. Já somente eu o lembro.
Poeta verdadeiro.

Igualmente inxusto é ficarmos, desde unha perspectiva crítica, nas aparéncias de dispersón, heteroxeneidade e contradizóns da obra carvaliana. Esta pode non ser doadamente abranxíbel en gavetas clasificatórias, mais é esa unha das suas riquezas. Por outra banda, e nunha lectura atenta, pode-se perceber nela unha cosmovisión propia que a sustenta e lle dá unidade e coeréncia desde os primeiros poemas –os de *Vieiros* (1931) e as publicazóns da Vanguarda– até os dos derradeiros anos. Falamos de trazos e motivos omnipresentes e persistentes –a muller nas suas feizóns de “femme fatale”, ser carnal e divino, obxecto das “descriptio puellae”, suxeito e destinatária dunha paixón que pon en perigo toda norma; a reflexón sobre o erotismo; o humor e as armas da ironia; as intromisións ánti-poéticas do lingüista, do crítico da literatura, do que aprendeu a ver a beleza do quotidiano e até prosaico–, mais sobretudo do conflito existencial que a sostén: o de ver-se o autor, polifonicamente representado por diferentes vozes poéticas, como “ser que sabe e nom vive” (*Reticências...*, páx. 10), como criatura incapacitada polo peso da consciéncia e da razón para fruir da existéncia –nos seus limites e na sua carnalidade–, empeñado decote nunha loita heróica e fracasada por superar as fronteiras do humano e finito e acceder ao Alén, á transcendéncia. Abonda con confrontar un poema como “Filosofía”, de *Vieiros* (1931), con múltiplos textos dos tres últimos libros. O Carvalho xuvenil sabe xa que “A vida non é máis que o camiño da morte...”, que son só espellismos “O verso. / A muller. / A estrela”, que nunca será sua a filosofía de Anacreonte e dos devoradores gozosos da existéncia:

Non collamol-as froes do pracer!
Desfollemol-a fror do corazón,
esa rosa bermella!
Coidemos ben que vímos do ventre da muller
e que ímos pra o ventre da terra!

O Carvalho xa ancián continua a recoñecer-se como “umha consciéncia persoal doente” (*Reticências...*, páx. 14), reflicte-se sombríamente no suicida que no poema 18 do mesmo libro surprende a todos pola

sua aczón inesperada, froito talvez de que “Pensava mais da conta, quiçá. / Quiçá filosofava. / Filosofar é propriamente nom viver. / Viver é propriamente nom filosofar. / E deixou de viver. Filosoficamente /”, protesta lembrando que “Umha liçom de geografia económica / nom é farinha para o coração” cando este esixe o alimento da infinitude e é obrigado a se ter que conformar co pan das fames materiais (páx. 22). É o insolúvel conflito humano que tan lúcida e formosamente se reco-lle en tantos poemas de *Reticências...*:

O finito é miséria, e o infinito
nom está ao noso alcanço. Fauna estranha
a humana fauna, cuja essência incide
em superar a sua própria essência.

Toda a criatura em ser o que é baseia
a sua existência. A pomba quer ser pomba;
o bido, bido; como a pedra, pedra.
Fam-no o melhor que podem, e isso é todo.

Submissos à sua própria natureza,
som o que som; só o home é o que nom é.
A essência do milhafre é ser milhafre.
A essência do home é transcender o home.

Supomos que o cavalo, a vaca, a ovelha,
como o freixo, o pinheiro e o carvalho,
o mármore, a pizarra, o açougue som
o que os seus nomes dim, e aceitam sê-lo.

Mas o home é home enquanto quer ser mais
que home; a sua essência é aspirar à essência
do que é inumano e que chamamos Deus;
finito que pretende a infinitude.

Mas a criatura que quer ser criador,
nega a sua própria essência, e umha essência
assume negativa. Negaçom
o home é do home, mas assi só é home.

No espelho da água que no mato encora,
olha-se a rula, e bela reconhece-se.
O salgueiro contempla-se no rio,
e a cabeleira verde acha formosa.

Criaturas em paz com quem as fijo,
como som querem ser, piadosamente.
Viver aceptam e morrer segundo
os planos con que forom desenhadas.

Só a criatura humana se rebela
contra os desígnios com que Deus a traça;
desde que o fruto da árbore da ciência
provou, nom menos que a ser Deus aspira.

Consgo em paz, o mundo vive e morre.
Consgo em guerra, o home morre e vive.
Vive morrendo por ser mais que home.
Nel só, o finito ao infinito tende.

Deus criou-no de barro, mas soprou
na sua boca para dar-lhe vida.
Umha pinga de orvalho desse alento
imortal, penetrou-no até as entranhas.

Algo assi de divino essa criatura
crê ser, criada a image e semelhança
do seu criador. Vislumbre de infinito
a semelhança, a identidade anseia.

Ser finito e esmorecer na nostálxia insolúvel do infinito é o drama dos que como o próprio Carvalho pertencen á estirpe dos que el denomina “fillos de Eva”. Frente a eles, os “fillos de Lilith”, a primeira muller de Paraíso, viven na feliz conformidade co que lles foi dado, fruindo dunha existéncia gozosa nun Edén sensual e carnal. “A Álvaro Cunqueiro, 1980”, poema de *Futuro...* composto cando o mindonien- se foi recebido por Carvalho no acto de nomeamento como doutor “honoris causa” pola Universidade de Compostela, confronta as duas maneiras de estar na vida:

Ai, Álvaro Cunqueiro: ti, fillo de Lilith,
primeiro amor de Adán,
non sujeita ao pecado,
vas escribendo a crónica dos días
anteriores à serpente e à árbore,
cando eran inocentes o bico e o belisco
e aniñaban nas nubes as sereias e os anjos.

Os tristes fillos de Eva
mordemos as mazás que se desfán en cinza.
Ainda nados polos mesmos anos,
amargurou a nosa vida
o zumo do admitido e do vedado.
Mais os dous somos fillos de Adán,
criado do po, mais semellante a Deus.
Que el teña piedade das nosas almas, Álvaro.
Por riba de Lilith, de riso tolo e lume,
e de Eva, de terra e doce pranto,
na fraternidade paterna, vello Álvaro,
recebe a aperta do teu irmán
Ricardo.

O motivo reaparece en “Para o doutor Cunqueiro”, evocazón do amigo recentemente falecido que don Ricardo publica en *Grial*, “Homenaxe a Álvaro Cunqueiro”, nº 72, Abril-Maio-Xuño 1981, Vigo:

Álvaro novo, alto, delgado, maino, anxélico, como un Rimbaud fillo de Lilith, e non de Eva, un poeta paradisíaco, un poeta anterior ao pecado orixinal, porque a primeira muller de Adán foi Lilith, que non Eva, e foi a segunda muller de Adán a que introduciu o pecado no mundo (...), fillo dunha raza ceibe da demoníaca cobiza de ser como un Deus, raza sobre a que non estaba suspensa a damóclea espada de fogo que nega aos tristes fillos de Eva o regreso en carne mortal ao paraíso (...). Poeta cubista, suprarrealista, vanguardista, neotrovadorista, o fillo de Lilith, ignorante do mal, porque a súa nai non mordera o froito da ciencia, compuña as súas cancións edénicas, mentres eu, fillo de Eva, me amarguraba a boca coa cinza das mazás terrestres

Temos indicado noutro lugar (Pallarés 1992) que os dous textos nos parecen especialmente reveladores e fornecen unha clave importantísima para entender toda a obra poética –e non só– carvalliana.

II. UN FILLO DE EVA NO TEMPO DA DESMITOLOXIZAZÓN E DA DESACRALIZAZÓN

1. En 1928 un precoz Carvalho publica na editora de *El Correo Gallego* (Ferrol) o poemario en español *Trinitarias*. En 1931 sai do prelo da editorial nacionalista Nós, que dirixía Anxel Casal, *Vieiros*, libro que mistura un Simbolismo humano cheo de pegadas rubenianas, co imaxismo, a intranscendencia, o ludismo e a iconoclastía da Vanguarda racional, criacionista. E á par destes dous rumos, textos

como “Abisag” e “A estéril”, en torno aos motivos tan caros sempre a Carvalho do amor Vello-Moza e da “femme fatale” –aquí con todas as feizóns da modernidade– e o xa mencionado “Filosofía” e “Evocazón da infancia perdida”, que adiantan o conflito padecido polos “fillos de Eva”. En realidade, os tres rumos que sinalamos son manifestazóns diversas dunha mesma incapacidade para se conformar cos límites humanos e da constatación –ou máis ben polo momento da intuición– de estar toda tentativa de ultrapasar eses límites e acceder á transcendencia condenada ao fracaso: a crenza simbolista no Alén deriva en *Vieiros* en procura difusa dun tópico Ideal e manifesta-se en poemas que xamais chegan a ser “imaxes da alma”, xa que están construídos desde unha omnipresente e torturada racionalidade que dinamita o Simbolismo do que teoricamente se parte; a iconoclastia e o gosto pola “bagatela” do Criacionismo carvalliano son froito da ironía e da descrenza dun tempo, o das Vanguardas, convulso e caótico, no que o artista duvida da súa capacidade para achar sob a fragmentazón a unidade e non consegue acreditar en máis deuses que os da modernidade –a máquina, a velocidade...–; os textos máis persoais mostran lucidamente o drama de quen non pode vivir por exceso de reflexión e non pode deixar de reflexionar por achar esta vida estreita e limitada, un sucedáneo da verdadeira vida.

En *O silencio axionllado* (Nós, 1934) a intranscendencia e a ironía vanguardistas, agora triunfantes, arrasan calquer eco do Absoluto e o poeta parece deixar-se fascinar por un momento pola posibilidade de ser el propio un pequeno deus criador, á maneira huidobriana, e polo encanto dese mundo auroral dun recién nado século XX: o que Cunqueiro presenta no inxenuísta *Poemas do si e non* (1933), o do “Nacemento” de Carvalho, tan ánti-convencional e lúdico.

2. Mais esa aproximazón de Carvalho á cosmovisión propositadamente inocente e optimista do Cunqueiro vanguardista é circunstancial e nace do esforzo por aprender a ser un “fillo de Lilith”. Até teríamos que recoñecer que tamén Cunqueiro loitou decote por ignorar as faces infernais da existencia –esas que levan o seu don Hamlet ao suicidio e son pesado fardel de sombra e culpa en moitos poemas de *Herba aquí ou acolá* (1980)– e insistiu en crer no que sabia só froito da súa imaxinazón, da súa teima de soñador dun mundo lizgaio, anterior ao pecado, habitado por seres humanos, obxectos e animais en perfecta comunión, satisfeitos de ser.

Cunqueiro responde ao Mal virando as costas e facendo que o ignora. Falamos do Mal como concepto, mais tamén das súas manifestazóns

concretas nunha época que marcou para sempre a aqueles que a viviron. Alguén escribeu, algures: “Pensou alguén, algunha vez, que naquela guerra só morreron os mortos?”.

Nesa guerra, a do 36, loitou Carvalho como oficial voluntario do Exército Republicano. Non o mataron: foi obrigado a vagarosamente ir morrendo entre cárceres, inabilitazóns, censura, silencio, baixo “os ollos múltiples e insones / de Medusa”, como con arrepiante precisión lembra nun poema de *Reticências...*:

Como podemos
 viver?
 (...)
 Muitos morreron, mas
 nom falo agora desses mortos; falo
 dos que tiveron que viver morrendo
 entre os seus matadores, lendo a imprensa
 que de lama os enchera, saudando
 as insígnias contra as quais militaram.
 Como podemos viver? E mais vivémos.

Talvez como salvazón, o Carvalho de posguerra, o de poemas dados a coñecer en publicacións periódicas como *Alba* (A Coruña-Vigo), *Aturuxo* (Ferrol), *Vida Gallega* (Vigo) ou *La Noche* (Compostela) e o de libros como *Anxo de terra*, editado pola pontevedresa “Colección Benito Soto” en 1950, e *Poemas pendurados dun cabelo* (1952, Xistral), tenta recuperar a fe na transcendencia e retoma moitos dos motivos da cosmovisión simbolista. Somos todos “anxos de terra”, coa ambivalencia dos dous conceptos contraditoriamente enlazados: o da espiritualidade anxélica e o da lama humana; símbolo da nosa materia podrecente. O poeta quere crer que é anxo degradado, mais anxo ao cabo, como en “O sexo do anjo”, poema do que na súa versión definitiva en vida Carvalho titulou *O silencio ajoellado*¹: un “Hermes cristián”, “ave que aniñas da frouma dos mestos cabelos do Padre”, mediador entre el e o mundo de exilio en que moramos. Afinal, agora xa en *Anjo de terra* –coa ortografía actualizada de *Pretérito imperfecto* (1980) –impón-se a constatación de ser este desterro o noso destino final. Desterro arquetípico, con ecos simbolistas, mais tamén histórico e social, nun mundo onde campan o terror e a inxustiza e o peso da consciencia –sempre a condena dos “fillos de Eva”– impede calquer posibilidade de fruición ou simplemente reconciliación. Como no “Retrato de poeta”, inspirado no que de Carvalho fixera o pintor Tomás Barros:

¹ Salvo cando non figuran na colectánea que ven sendo *Pretérito imperfecto* (1927-1961), os poemas de Vieiros, *O silencio ajoellado*, *Anjo de terra* e *Poemas pendurados dun cabelo* son citados coas modificacións, sobre todo ortográficas, definitivas de Carvalho.

Adán e Eva,
dous monifates de pintado azúcar,
aspergidos de follas e mazás,
parolan baixo as ponlas proibidas,
cingidos pola serpe.
E as orellas do poeta
medran atal as dun sátiro triste
no seu rosto de lama
cujos ollos ja leron os oráculos
e cujas moas ja non roen a vida
como a carne dunha deusa cazada
na fraga do solpor.

Hai ainda momentos en que o ser humano, home explicitamente neste poemario, esquece case e olla gorentoso o verdor e vizosidade do mundo –a natureza, a muller, a vida xoven–, mais retorna sempre a consciéncia: a de que o Verdor agacha no seu cerne a destruíción, a de que nengún espectáculo de aquí poderá tirarlle a saudade do Azul do que nos exiliaron. En van o convidará o “melro; / mouro doutor, na sua alta cadeira / a randear, cingido en fraque, o corpo. (...) Lareto manjador de zreijas”, ao disfrute inconsciente da nosa finitude:

Ven ti acó, ao ar ceibe,
ao enxebre reino da solta noncuranza,
da vida ingel, sen o fero instrumento
do coidado ou a verba que é o seu calco

Non é doado acreditar no Absoluto dos simbolistas cando se é fillo dun século atravesado pola iconoclastía vanguardista e polo horror histórico, mais sobretudo cando se tenta acceder a el desde a razón. Como temos xa sinalado,

a poesía de Carvalho é desde o inicio a dun racionalista, a dun especulativo. Os seus textos son construcións cerebrais, reflexións sobre o vaivén do ser humano entre o Aquén e o Alén e sobre a súa incapacidade para acceder a este. Nunca –ou case nunca– ‘imaxes de alma’ nas que co símbolo e a suxeréncia nos sexa transmitida a plenitude que define o ámbito edénico. O poeta visionario enxerga o Absoluto através da intuición emocional e a irracionalidade; Carvalho non escribe desde a emozón, nen consciente nen subconsciente, senón que medita sobre ela. Poesía simbolista construída a partir da razón: un imposible (Pallarés 1992: 22).

3. En conversa con Carmen Blanco, Carvalho avisava de que “á luz do existencialismo, a miña poesía ten unha certa posibilidade de ser xustamente interpretada, porque é poesía da existencia” (Blanco 1988: 205). A afirmazón acai-lle especialmente a *Saltério de Fingoi*, libro editado por Galaxia en 1961 e cuxo título actualizamos segundo *Pretérito imperfecto*. É obra fundamental no labor poético de Carvalho, imprescindible para entendermos os libros posteriores. Garda evidente relación coa peza teatral *Auto do prisioneiro* (1969)² e tamén coa reflexión de xinea existencialista de autores aparentemente tan diversos como o Blanco-Amor d’A *esmorga* (1959) e os xovens poetas da “Escola da Tevra”, mais pode –de maneira máis ampla– inserir-se igualmente no proceso de desacralización experimentado no mundo occidental nos últimos séculos e consolidado no XX, tal como –e desde perspectivas ideolóxicas mui diferentes e até contrapostas– teñen analizado estudiosos do mito como Mircea Eliade, Furio Jesi, Durand, Franz K. Mayr ou Garagalza.

A angústia invade *Saltério* porque o poeta constata, fóra xa de toda dúbida ou esperanza, ser só oficiante dunha litúrxia para un deus ausente, autor de absurdos salmos sen destinatario, deitados ao vazio. Somos orfos, cadelos deixados polo dono, semente a xermolar e medrar para a gadaña da morte, bacantes dun Dionisios que se oculta e se nega, pura continxencia na nosa soidade radical, na “ceibidade inútil” (asi en “Ti que procuras a infinda liberdade”). Nen sequer nos é dada a paixón e o inconformismo do herói; nen anxos rebeldes podemos ser: non hai fado ao que se opor, límites par alén do humano, deuses aos que dirixir a nosa negazón luciferina. Somos libres nun mundo sen porqué nen para que, rexido polo Absurdo.

Ese é o froito reservado para os “fillos de Eva”, a esa terrível descuberta os levan o seu racionalismo, a teimosa separazón da natureza e da animalidade, a ironía e a escisión, a caída no “tempo da Historia” –un tempo sen rotura nen misterio, amorfo, linear, cun comezo e cun final– e nun espazo que deixou de ser cosmos e retornou ao caos, relativo, fragmentado, carente dun centro.

Desde este baleiro escribe Carvalho os poemários posteriores: o cepticismo, o afastamento do mundo e o retiro no eremitorio, a renúncia e a amargura preenchen as páxinas de *Futuro condicional* (1961-1980) –en especial as da sección titulada “Excalibur”–, dos apartados VII e VIII de *Cantigas de amigo e outros poemas* (1980-1985) e dos apresentados como “Névoa de sol”, “Ponte de ar” e “Arredor de si” de *Reticências* (1986-1989).

² Recollido en Carvalho Calero (1982).

III. MITOS PARA UN EXÍLIO: “SE AVALON É A ILHA DAS MAÇÁS...”

1. Para o hermenauta Luis Garagalza, a filosofía occidental –en realidade toda a filosofía, en canto afastamento do pensamento mítico– establece a distinzón entre o eu que pensa e as cousas pensadas, tendo os seus alicèrces no dualismo. A fractura definitiva entre a Tradizón (Mito) e a Filosofía produce-se, sempre segundo el, coa adopzón do aristotelismo como doutrina oficial da Escolástica. Con Descartes o larvado dualismo aristotélico tornaria-se explícito. E engade: “Se consume de esta maneira ‘la victoria de los iconoclastas’, bajo cuyo signo se sitúa todo el occidente fáustico o heroico” (Garagalza 1990: 35).

Interesa-nos salientar como o anseio heróico de ultrapasar os límites da humanidade –por sendo finitos queremos acadar a infinitude, en paráfrase carvalliana– acaba derivando na negazón iconoclasta de calquer forma de transcendéncia. Camiño cara a desacralizazón e a desmitoloxizazón, como o percurso feito pola poesía de Carvalho tentou amosar.

Mais Carvalho é realmente fillo do século XX, como formosamente recoñece no xa mencionado “A Álvaro Cunqueiro, 1980” de *Futuro condicional*. Se nos últimos anos a “Poética do Imaxinário”, con Durand á fronte, e a Hermenéutica teñen exemplificado e reflexionado sobre o retorno ao mito, os poemários posteriores a *Saltério de Fingoi*, e mui nomeadamente os dous últimos, sitúan a Carvalho nesa liña. De novo a súa obra, aparentemente estraña e difícil de contextualizar, se situa na vanguardia, e non só galega.

2. O interese polo mito revelava-se xa no Carvalho xuvenil, o de poemas como “Abisag” en *Vieiros* e “O sexo do anjo”, “Branca cobra que danzas” –figura en *Pretérito* co título “Unha bailarina”– ou “Anjo e serea” en *O silencio ajoellado*. Poden chocar nun principio os numerosos poemas míticos de *Saltério*, libro fulcral no proceso de desacralizazón e desmitoloxizazón: “Rondel do anjo do Paraíso”, “Helena regresa a Esparta”, “Graal”, “In memoriam” e “Salomé” –ambos centrados na “femme fatale” bíblica e no Bautista–, “A Bacante e Dionisos”. “A Rosalía” e “Ghandi” tornan materia mítica dúas figuras históricas, exercicio mui frecuente por parte do último Carvalho.

Saltério de Fingoi é o enfrontamento ao vazio que os “fillos de Eva” do noso Occidente fáustico e heróico obteñen como froito, mais enxerga

xa o retorno ao mito e a unha sacralidade heterodoxa, non suxeita aos corsés das relixións oficiais, como posíveis vías de salvazón. Ou de supervivencia ao menos. As seccións “Venusberg” e, mui especialmente, “Avalon” de *Futuro condicional*, as séries III, IV e V de *Cantigas de amigo e outros poemas* e o apartado “Ilha de luz” do póstumo *Reticências...* permiten seguir os pasos do mito na poesía de Carvalho.

3. Cláudio Rodríguez Fer ten inventariado minuciosamente as referencias míticas na obra de don Ricardo (Rodríguez Fer 1987, 1989). Destaquemos entre as greco-latinas as de Tántalo, Vénus e Anquises, Ulises e Nausícaa, Pentésilea e Aquiles, Helena; David e Abisag, a raíña de Saba, Eva, Lilith, Babilónia, Salomé entre as bíblicas; Hilde, Sigfrido e Brunilda, Venusberg entre as xermánicas. E se o mito artúrico estaba xa vivo en libros anteriores, fai-se case omnipresente nos derradeiros. A historia de Tristán e Isolda, máxima realización do concepto de amor-paixón tan querido polo noso autor, figurava xa en “O canto de Tristán” e “Petit-Cru”, ambos de *Futuro*, e domina as seccións III e IV de *Cantigas de amigo e outros poemas*; “Ilha de luz”, en *Reticências...*, xira en torno ao mito do Graal.

4. Que o mito non é para Carvalho ourivesaria culturalista pode doadamente deduzir-se de todo o anteriormente dito. O mito é un requintado produto cultural, mais é sobretudo unha tentativa de achar-lle ao mundo un sentido que a razón nos nega, de iluminar o espazo de sombra que mora no centro de nós propios, de eternizar o condenado a ser efémero, de soñar con todos os que nos precederon, de indagar no que nos fai comúns a todos os humanos e compartir cos que veñan esa sabedoria. De teimar aínda en ser “fillos de Lilith”, livres da tiranía da razón e do peso da culpa. Nese mundo ideal, pero carnal, que é o Avalon creado polo desexo, non hai separación, dualidade, distancia ou contradición. Nel conviven a gravidade e a lixeireza, o sublime e o prosaico, como na propia poesía do derradeiro Carvalho. Interrogado por Francisco Salinas a respecto do contraste entre o culturalismo e o gosto polo cotidiano e mesmo anti-poético nela, avisa:

Para min non hai dualidade, é dicir, que para min eses mitos literarios, eses mitos relixiosos que ás veces utilizo na miña poesía son vivencias mui directas, porque me parece que expresan sentimentos, traxédias, enigmas da civilización en que estou inmerso (Salinas Portugal 1991: 86)

Fica sempre a dúbida de se Avalon, Salomé, Anquises, Isolda, Artur..., son só palabras. Mais Carvalho quere crer –de novo como Cunqueiro–

que dizer = ser. Nomear as presenças da infância em “Ferrol, 1916”, de *Futuro* ou o lecer de soldado nunha pequena vila durante a Guerra Civil en “Viage”, poema de *Saltério de Fingoi*, tornar eses ambientes e feitos irrelevantes matéria mítica, é fazé-los existir plenamente, para alén do tempo. O linear e precipitado da História acabará por esvaír a memória da “Guerra dos seis dias”, do suicídio de Eva Braun á par de Hitler, do accidente de Chappaquiddick que truncou a carreira política de Edward Kennedy, do paso do cometa Halley ou da traxédia do Titánic e da dunha viaxeira que se chamava Mistress Strauss; ficarán porque son xa mito, fragmentos roubados a un tempo irreversível. A palabra dá vida e torna a ser sagrada, como no texto de *Reticências...*:

As palabras nom devem profanar-se. É o logos
quem configura o cosmos. Se as degradas,
envilecem as cousas e afeiam o que é belo.
Nom uses o dialecto do demo: el parodia
como um macaco gárrulo a linguagem de Deus.
Nom nos pés, na cabeça está a crisma dos seres.
Que se eleve a tua voz, sacrifício, às alturas.
Se chamas pam ao pam e vinho ao vinho,
a transubstanciaçom fás impossível.
Hai que dizer corpo e sangue do nosso
senhor Jesus, e fará-se o milagre.
Nom som os acidentes,
mas a substância a realidade. É
a do portento, nom a da norma, a verdade.
Nobre linguagem arma cavaleiros
os dias como os feitos mais obscuros;
e fai damas, ou fadas, ou rainhas
as ditas e as desditas mais vulgares.
Nom é quiçá possível
sermos felizes, mas linguagem pura
e decorosa pom formosas toucas,
belas coroas, prateados elmos,
diademas gentis, enfeites cintilantes
ás pobres cousas, e se nom ditosos,
podemos ser formosamente desditados.
As obscenas palavras que o dianho badua
som mentirosas. *Omnia munda mundi*.
A soluçar, acaroam-se à pia
baptimal, as despidas criaturas.
Água lustral veste a sua carne triste
de honestos nomes, que lhes dam acesso

ao céu, onde um lugar terám, à destra
ou à sinistra do Verbo. A palabra
mais antiga é que a cousa, a palabra arquetípica,
sempre viva na mente
do Criador. A cousa é sombra
da palabra, fume de lume, calco
de pé. Deus é a palabra.
Tu nom blasfemes sacrilegamente
envilecendo o mundo que a palabra criou,
cobrindo de imundícia o rosto do criado,
empregando as contrapalavras torpes
com que o Maligno contrafai o Ser,
na sua pretensom de destruir
a obra do *fiat* do Divino Verbo.

5. Se o mito é para Carvalho superazón do tempo irreversível da História, caberia atribuir-lle unha funzón similar á que ten ainda para a direita? Poderia-se pensar o mesmo de Luís Seoane? Neste os protagonistas do mito son as camadas populares, as que ergueron a Compostela medieval, a ponte de Brooklyn e os arraña-ceus dos desvairados países da emigrazón: os que sempre siléncia a História oficial. Mito contra a História, efectivamente. Contra certa História.

En Carvalho Calero o proceso de remitoloxización garda moita relación, como xa apuntámos, co que se está a desenvolver desde a Hermenéutica e a “Poética do Imaxinário”: mito como crítica radical do racionalismo occidental, o androcentrismo e o eurocentrismo, alícerces da visión heróica que sublima a incapacidade para aceptar ser o que se é.

Reticências... é un libro revelador, na mesma ambigüidade do título, da que caracteriza a posizón vital do Carvalho último: reserva a respeito da posibilidade de achar un sentido e omisión de calquer xuízo definitivo; confianza, no distanciamento de que non se quere fazer demasias ilusións, en que haxa unha transcendéncia, uns puntos suspensivos nos que nos agarden Avalon e o cumprimento da verdadeira vida, paixón non representada polo peso da razón, realización do desexo sen temor á proibición e á expiazón da culpa. O mesmo que neste poema de *Cantigas de amigo*:

Se Avalon é a Ilha das Maçás,
eu quero ir a Avalon, e dormir esperando-te
todo o tempo preciso, para que me ofereças
algumha noite o fruto que me negas agora.

Recuperada a tua alma de fada,
hás-me tratar com magnanimidade,
e dormirás comigo sob a maceira
paradisíaca, sem medo à repressom
de invejosas potências ou ciuosos poderes.
Será um sonho gentil, sem mágoa, sem remorsos.
Um sonho como a vida, como a morte.
Por isso eu quero ir a Avalon, a Ilha
das Fadas e as Maçás.

Teimar en crer ainda no mito é loitar por nos salvar da temporalidade, do caos e da individualidade. Avalon é o paraíso de Lilith, tempo primordial, espazo na sua centralidade, unidade e superazón da escisión. Nel reina o principio feminino, capaz de conciliar os contrários e de tornar compatíveis carnalidade e divindade. Lilith e Xenevra acadan a totalidade divina sendo intensamente humanas:

Genevra e o Graal nom som incompatíveis.
Lançarote pode ser Galaaz.
Nas rosas da Rainha circula a luz do Vaso.
Da mulher nasce o deus.
Para que a humanidade comungue a divindade,
tem a feminidade que mediar,
oferecendo o berce do seu ventre
como albergue e matriz da teofania.
O interior do recinto abobadado
é, sombra ardente, assi fonte de luz.
E penetrar na catedral escura
é procurar o altar onde o sol resplandece.
Pois Lançarote e Galaaz som Jano,
duas caras da mesma arela de Além-Ser.

O mito artúrico, como acima indicámos omnipresente na sección “Ilha de luz” de *Reticências...*, é submetido por Carvalho a unha revisión por vezes irónica, sempre dando protagonismo ao feminino e tentando abolir unha visión patriarcal tinxida de racionalismo e heroísmo á maneira occidental. A muller, ser superior para Carvalho, “Vénus de contido variábel, / Eva de encarnacións sucesivas, / intensamente efémeras” (*Futuro*, páx. 137) é, noutro poema non mítico deste último libro, a superadora de todos os conflitos que empecen a fruición sen límites da existencia ao varón. Os “fillos de Eva” teñen que aprender a ser, gozosamente, como as “fillas de Lilith”:

Como aquel encontro fora
un paréntese nas vidas de ambos,
e na realidade anterior a ese encontro
non había precedentes que o preparasen,
era mui natural a dúbida
sobre a actitude que ela adoptaría
cando, fechado o paréntese
se tropezasen entre o tráfico habitual.
El non sabía se o diálogo remataría
ou se este se produciría intermitentemente
como unha série de parénteses exclamativos
que curtan unha monótona frase lóxica.
Ou se os parénteses ían prolongar-se
até perder o seu carácter parentético
e establecer unha nova formulación vital.

Temía o momento da súa aparición.
O sangue acumulado no seu rosto
¿repudiaría o súbito abandono,
o esquecemento imotivado,
o mergullón profundo no mallente
sen vestir-se o bikini,
sen quitar-se o bikini,
aquele ar de afogada voluntaria,
de naufraga feliz?
¿Ou, sen arrepender-se,
permanecería indiferente,
já satisfeito o efímero anseio exploratorio,
rotos os compromisos non contraídos nunca,
rematada a experiencia instrumental?

À espreita na terraza do café,
veu-na saír, rodeada das persoas
que constituían o seu contorno jurídico,
o seu límite legal.
Non acusaba alteración algunha no semblante,
falaba e ría coa naturalidade
necesaria e suficiente.
E de súbito, veu-no.
¿Registaría o golpe
revelando a colera do cómplice já frío?
¿Ficaría indiferente,
situación liquidada,
pasado ingravido que se borra sen dor?

¿Cruzaria a rua, expondo-se
ao atropelo dos carros,
à multa dos policias,
para dar-lle unha aperta e enguerellar-se a el,
abandonando os límites legais,
deixando estupefactos aos que a acompañaban?

Non fixo nada disto.
Os seus ollos, a sua boca
enviaron-lle raiolas, bicos invisíbeis,
promesas de parénteses frecuentes,
lediza de lembranza
que evocaba sen remorsos, sen medo.
Mais seguía co seu grupo,
avanzou falando e rindo,
volveu-se a ollá-lo sen receio nen ostentación.
Era fiel à sua vontade,
mais non desorbitaba os feitos.
Os parénteses de tolície
non excluían o discurso da prudéncia.
El veu que para ela non habia problemas,
que era capaz de facer compatíbeis
arbítrio e norma.
O conflito era un soño
da sua psicología moral de varón.
Ela, Vénus cósmica,
abrangia noite e día,
sol e lua,
palabra e silencio
na sua aperta à vida,
reino cujas múltiples chaves,
como un monllo de flores ou de pombas,
sen que unha lle caíse,
sen que unha lle voase,
sen renunciar a nada,
conservaba na man.

IV. CODA

Remitoloxizar para tentar voltar a crer na transcendéncia, agora sen
excesivas preguntas, sen o tormento da razón que todo o analiza e
disecciona. Talvez, como o Perceval implicitamente evocado no

poema de *Reticências...* con que findamos, a divindade acudiu a nós e non a percebemos, torpes e cegos os nosos sentidos. Hai que esperar a Godot con despreocupada esperanza, coa tímida ilusión de quen xa coñeceu o vazio e invexou a inocéncia das rolas e de todos os seres conformes coa súa identidade:

Aqui me téis, querida,
esperando a Godot.
Nom sei como se escreve
esse nome, nem menos o endereço
dessa pessoa física ou jurídica,
quer individuo, quer razón social.
Tamém ignoro o número
que leva o seu teléfono,
assi que me é impossível
escrever-lhe ou telefonar-lhe, para
saber cando virá, se está em caminho,
se já saiu de sua casa, se
contra o que me dim, nom
tem intención algunha
de acudir a este punto.
Se está a vir para aqui,
na sua casa –penso– ficaria
algunha outra pessoa
que o represente –familiar, servente–,
que o teléfono colha e que vazie
a caixa do correio
e poda responder ao que eu pergunto.
Mas como nom posuo
o endereço postal nem telefónico
do esperado, nem sei se tem teléfono
nem domicilio fixo,
outra cousa nom podo
fazer, mas esperar.
Ao melhor chega a noite, e eu, já canso,
durmo-me, e el acode enquanto durmo,
e nom quer que eu acorde, e passa, e eu,
à seguinte manhã, cando desperte,
nom saberei que estivo aqui. Talvez
nom deixem os seus pés calco nengum.
Tenho que esperar, pois, nada seguro
de que há de chegar, mas
nom tenho alternativa.

Aqui me tés, querida, pois. Nom podo
por isso ao teu encontro
acudir. Gostaria de fazê-lo.
Mas é impossível. Tenho o compromiso
ineludíbel de esperá-lo a el.
Pode chegar cando menos se espere;
como um ladrom, pode chegar oculto
nas trevas espessíssimas da noite.
Devo velar para atendê-lo, pois.
Tamém pode mandar-me um mensageiro
a quem receber devo
como o respeito que lhe corresponde.
Já vês, querida, devo estar à espreita.
Non podo ir ao teu encontro. Mas
se tu queres estar comigo, podes
vir aqui a acompanhar a minha espera.
Nom che podo ofertar comodidades.
Aqui, sobre esta ponte,
vendo fluir o rio,
à intempérie, nom estarás mui bem.
Mas se queres, comigo esperarás.
Esperaremos juntos,
e agradecer-cho hei.
Se cansas, beijarás-me e marcharás-te
E eu terei que deixar-te,
se estás comigo ainda,
cando vinher, se é que vinher, Godot.

REFERÊNCIAS BIBLIOGRÁFICAS

- Blanco, C. (1988): *Conversas con Carballo Calero* (Vigo: Galaxia).
- Carvalho Calero, R. (1982): *Teatro completo* (Sada: O Castro).
- Garagalza, L. (1999): *La interpretación de los símbolos. Hermenéutica y lenguaje en la filosofía actual* (Barcelona: Anthropos).
- Losada, Basilio (2000): "Sen reticencias: dúas palinodias", en Rodríguez, J. L. (ed.): *Estudos dedicados a Carvalho Calero*, II: 259-262 (Santiago de Compostela: Parlamento de Galicia/ Universidade de Santiago de Compostela).
- Pallarés, P. (1992): *Fillo de Eva. 88 poemas de Ricardo Carvalho Calero* (Ferrol: Esquíó).
- Rodríguez Fer, C. (1987): "Mito e historia na poesía de Carvalho Calero", *Agália*, 11: 293-319.
- Rodríguez Fer, C. (1989): "A temática cultural na poesía de Carballo Calero", *Poesía galega. Crítica e metodoloxía* (Vigo: Xerais).
- Salinas Portugal, F. (1991): *Voz e silencio* (entrevista con R. Carvalho Calero) (Vilaboa-Pontevedra: O Cumio).